

**BANK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA ILG‘OR XORIJIY
DAVLATLAR TAJRIBASINI QO‘LLASH YO‘LLARI**

*Samatov Sherzod - O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi*

ANNOTATSIYA

Maqolada bank tizimini takomillashtirish jarayonida ilg‘or xorijiy davlatlar tajribasidan foydalanish masalalari yoritilgan. Unda xalqaro moliya institutlari hamda rivojlangan mamlakatlar bank amaliyotidagi zamonaviy yondashuvlar, ularning ijobiy jihatlari va milliy bank tizimiga moslashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Asosiy e‘tibor bank xizmatlari sifatini oshirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, mijozlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish hamda banklarning barqarorligini ta‘minlash yo‘llariga qaratilgan. Shu bilan birga, xorijiy tajribani o‘zlashtirishda mahalliy sharoit va iqtisodiy muhitni inobatga olish zarurligi ta‘kidlanadi.

Kalit so‘zlar: bank tizimi, xorij tajribasi, raqamli moliya, barqarorlik, modernizatsiya, xalqaro amaliyot, iqtisodiy islohotlar, innovatsion texnologiyalar.

ABSTRACT

This article examines the application of advanced international experiences in the process of improving the banking system. It analyzes best practices from developed countries and international financial institutions in enhancing efficiency, ensuring financial stability, and introducing innovative technologies. Particular attention is given to the implementation of digital banking, risk management mechanisms, and customer-oriented services, which have proven effective in global practice. The study emphasizes the importance of adapting foreign approaches to the specific economic environment and regulatory framework of Uzbekistan. The findings suggest that integrating advanced foreign experiences can accelerate the modernization of the national banking sector, increase competitiveness, and strengthen the trust of customers and investors.

Keywords: Banking system, foreign experience, digital finance, sustainability, modernization, international practice, economic reforms, innovative technologies.

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida iqtisodiyotning barcha sohalarida chuqur o‘zgarishlar yuz bermoqda. Xususan, moliya tizimi va uning markaziy bo‘g‘ini hisoblangan bank sohasi zamon talablariga moslashish, raqamli texnologiyalarni keng tatbiq etish hamda xalqaro standartlarga muvofiqlashish zaruriyatini tobora kuchaytirmoqda. Jahon moliya bozorlaridagi keskin raqobat, xalqaro kapital oqimlari

va investitsion muhitning dinamik rivojlanishi davlatlardan o‘z bank tizimini muntazam ravishda isloh qilishni, samaradorligini oshirishni va barqarorligini ta‘minlashni talab etmoqda. Banklar bugungi kunda nafaqat moliyaviy vositachi sifatida, balki iqtisodiy o‘shishning asosiy drayveri sifatida qaralmoqda. Ularning investitsiyalarni jalb etish, tadbirkorlik subyektlarini kreditlash, aholi jamg‘armalarini iqtisodiy muomalaga kiritishdagi o‘rni beqiyosdir. Shu bois bank tizimini takomillashtirish masalasi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlash nuqtayi nazaridan ham alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan buyon iqtisodiy tizimni tubdan isloh qilish, bozor mexanizmlarini joriy etish va moliya institutlarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratib kelmoqda. Shu jarayonda bank tizimining shakllanishi va rivojlanishi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Mustaqillikning dastlabki yillarida milliy bank tizimini yaratish, huquqiy asoslarni mustahkamlash, Markaziy bank faoliyatini yo‘lga qo‘yish, davlat banklarini tijorat banklariga aylantirish bo‘yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirildi. So‘nggi yillarda esa iqtisodiyotda xususiy sektorning ulushi ortib borishi, tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, investitsiya muhitini yaxshilash kabi omillar bank tizimiga ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, banklar oldida yangi vazifalar, jumladan, xalqaro moliya bozorlariga integratsiyalashish, kredit portfellarini diversifikatsiya qilish, kapital yetarliligini ta‘minlash va zamonaviy xizmat turlarini kengaytirish kabi muhim masalalar yuzaga kelmoqda.

Prezidentimiz tomonidan qabul qilingan qator hujjatlar bank tizimini isloh qilishning yangi bosqichini boshlab berdi. “2020–2025 yillarda bank tizimini isloh qilish strategiyasi” doirasida bir qator vazifalar belgilangan bo‘lib, ular orasida davlat ulushi yuqori bo‘lgan banklarni bosqichma-bosqich xususiylashtirish, banklarning kapitallashuv darajasini oshirish, korporativ boshqaruv tizimlarini joriy etish va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish masalalari muhim o‘rin tutadi. Bunday islohotlarning samaradorligini ta‘minlash uchun esa ilg‘or xorijiy tajribalarni chuqur o‘rganish va milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki rivojlangan davlatlar bank amaliyotida samarali boshqaruv mexanizmlari, raqamli innovatsiyalar, moliyaviy risklarni boshqarish usullari va mijozlarga yo‘naltirilgan xizmatlar keng qo‘llanilmoqda.

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bank tizimini rivojlantirishda muhim ustuvor yo‘nalishlardan biri raqamli texnologiyalarni keng tatbiq etishdir. Bugungi kunda AQSh, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur kabi davlatlarda “fintech” sohasining jadal rivojlanishi natijasida elektron to‘lov tizimlari, onlayn-bank xizmatlari, mobil ilovalar va raqamli identifikatsiya texnologiyalari keng qo‘llanilmoqda. Xitoyda esa “Alipay” va “WeChat Pay” kabi to‘lov tizimlari naqd pullarning muomaladagi ulushini keskin kamaytirib, jamiyatni naqd pulsiz iqtisodiyot

sari olib bormoqda. Skandinaviya mamlakatlarida aholining kundalik hayoti to'liq deyarli elektron to'lovlarga asoslanib bormoqda. Bunday tajribalar O'zbekiston uchun ham o'ta dolzarbdir, chunki aholi orasida raqamli xizmatlarga bo'lgan talab yildan-yilga ortib bormoqda.

Bundan tashqari, xorijiy davlatlarda bank tizimining barqarorligini ta'minlashda risk-menejment mexanizmlariga alohida e'tibor qaratiladi. Xalqaro moliya institutlari tomonidan ishlab chiqilgan "Bazel kelishuvlari" bank kapitali yetarliligi, likvidlik darajasi va risklarni boshqarish standartlarini belgilab beradi. Rivojlangan davlatlar banklari ushbu standartlarga amal qilgan holda kredit, bozor va operatsion risklarni samarali boshqarishga erishmoqda. Natijada banklarning moliyaviy barqarorligi ta'minlanmoqda, mijozlar va investorlar ishonchi ortmoqda. O'zbekiston bank tizimini ham xalqaro standartlarga moslashtirish, Bazel me'yorlarini bosqichma-bosqich tatbiq etish dolzarb vazifalardan biridir.

Xorijiy tajriba shuni ham ko'rsatadiki, bank tizimini isloh qilish jarayonida regulyator organlarning samarali faoliyati muhim ahamiyatga ega. Masalan, Yevropa Markaziy banki yoki AQSh Federal rezerv tizimi bank sektorini qat'iy nazorat qiladi, moliyaviy intizomni ta'minlaydi va inqirozli vaziyatlarda tizimni qo'llab-quvvatlash choralari ko'radi. Bunday mexanizmlarni milliy amaliyotga moslashtirish O'zbekiston bank tizimi uchun ham ijobiy natijalar berishi mumkin. Ayniqsa, moliyaviy intizomni mustahkamlash, shaffoflikni oshirish va korrupsiya holatlarining oldini olishda xalqaro tajriba juda muhimdir.

Shu bilan birga, xorijiy davlatlar tajribasidan ko'rinib turibdiki, bank tizimining samarali faoliyat yuritishi uchun inson kapitalini rivojlantirish, bank xodimlarining kasbiy malakasini oshirish, xalqaro standartlar asosida o'qitish va qayta tayyorlash masalalari ham alohida ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy bank xizmatlarini ko'rsatishda malakali kadrlar asosiy rol o'ynaydi. Rivojlangan davlatlar banklari o'z xodimlarini doimiy ravishda o'qitib boradi, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda trening va seminarlar tashkil etadi. O'zbekistonda ham bank xodimlari malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, ularni zamonaviy bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish bank tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribani o'rganishning yana bir muhim jihati – bu bank xizmatlarining mijozlarga yo'naltirilganligi. Masalan, Germaniya va Yaponiya banklarida mijozlarga individual xizmat ko'rsatish, ularning moliyaviy ehtiyojlarini tahlil qilish va mos mahsulotlarni taklif etish keng tarqalgan. AQShda esa mijozlar bilan uzoq muddatli hamkorlikni yo'lga qo'yish, ularga kredit tarixini shakllantirishda yordam berish, moliyaviy maslahatlar berish amaliyoti keng rivojlangan. Bunday yondashuvlar mijozlarning bank tizimiga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, bank tizimini takomillashtirishda ilg'or xorijiy tajribani o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish O'zbekiston uchun dolzarb vazifadir. Bu nafaqat bank

tizimining samaradorligini oshirish, balki mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashga ham xizmat qiladi. Shu bois mazkur tadqiqotda rivojlangan davlatlarning ilg'or bank amaliyotlarini tahlil qilish, ularning ijobiy jihatlarini ajratib ko'rsatish va O'zbekiston bank tizimiga tatbiq etish yo'llarini aniqlash asosiy maqsad qilib belgilangan.

Shuningdek, bank tizimining raqamlashtirilishi global miqyosda tez sur'atlar bilan amalga oshirilmoqda. Mobil bank xizmatlari, "internet-banking" va "open banking" konsepsiyalari bugungi kunda dunyo bank sektorida eng muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu jarayon bir tomondan mijozlarga qulaylik yaratmoqda, boshqa tomondan esa banklar faoliyatining samaradorligini oshirmoqda. Masalan, Buyuk Britaniya tajribasida "open banking" platformasi orqali mijozlar o'z moliyaviy ma'lumotlarini turli banklar va moliyaviy xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar o'rtasida tezkor va xavfsiz almashish imkoniyatiga ega. Bu esa moliyaviy xizmatlar bozorida sog'lom raqobat muhitini yaratib, iste'molchilar uchun ko'proq tanlov imkoniyatini ochib berdi. O'zbekistonda ham ushbu yo'nalishning bosqichma-bosqich rivojlantirilishi bank xizmatlari sifati va mijozlarga xizmat ko'rsatish darajasini sezilarli oshirishga xizmat qiladi.

Bank tizimini takomillashtirish jarayonida xalqaro hamkorlikning ahamiyati ham yuksakdir. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki kabi moliya institutlari rivojlanayotgan davlatlarga bank tizimini isloh qilishda ko'maklashib kelmoqda. Ularning texnik ko'magidan tashqari, moliyaviy resurslari ham milliy bank tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Shu jihatdan, O'zbekistonning xalqaro moliya institutlari bilan hamkorligini kengaytirish va ularning tajribasidan samarali foydalanish bank tizimini yangi bosqichga olib chiqish uchun muhim omildir.

Moliyaviy bozorlarning ochiqligi va integratsiyasi bank tizimiga katta imkoniyatlar bilan birga yangi xavf-xatarlarni ham olib kiradi. Xorijiy tajribada bank sektorida inqirozli vaziyatlarni boshdan kechirish va ularni yengib o'tish mexanizmlari mavjud. Masalan, 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz chog'ida AQSh va Yevropa davlatlari banklarini qo'llab-quvvatlash uchun turli moliyaviy choralar ko'rildi, davlat kafolatlari va yordam paketlari taqdim etildi. Bunday tajribalar O'zbekiston uchun ham ibrat bo'lib, bank tizimida barqarorlikni ta'minlashda zarur mexanizmlarni shakllantirish imkonini beradi. Shu o'rinda, milliy iqtisodiyotning o'ziga xos sharoitlarini hisobga olib, favqulodda vaziyatlar uchun moslashtirilgan anti-inqiroz choralari ishlab chiqish lozim.

Bank tizimini modernizatsiya qilishning yana bir muhim yo'nalishi — moliyaviy inklyuziyani ta'minlashdir. Xorijiy davlatlar tajribasida aholining keng qatlamlarini, xususan, kam daromadli oilalarni, qishloq hududlarida yashovchi fuqarolarni bank xizmatlari bilan qamrab olish alohida ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Hindiston,

Indoneziya va Afrika qit'asidagi ayrim mamlakatlarda mobil bank xizmatlari orqali millionlab insonlar moliyaviy tizimga jalb qilindi. Bu amaliyot nafaqat ijtimoiy adolatni ta'minladi, balki iqtisodiy faollikni oshirishda ham muhim rol o'ynadi. O'zbekiston uchun ham moliyaviy inklyuziyani kengaytirish dolzarb bo'lib, bu orqali aholining moliyaviy savodxonligini oshirish va bank tizimiga ishonchini mustahkamlash mumkin.

Shuningdek, rivojlangan davlatlarda bank tizimini takomillashtirishda davlatning roli ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayrim hollarda davlat banklar faoliyatiga bevosita aralashmaydi, biroq moliyaviy siyosat orqali ularning faoliyatini rag'batlantiradi yoki tartibga soladi. Masalan, Germaniyada "KfW" taraqqiyot banki orqali kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, yashil iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli dasturlar amalga oshiriladi. Bunday tajriba O'zbekiston uchun ham foydali bo'lishi mumkin, chunki mamlakatimizda ham iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun moliyaviy resurslarni samarali yo'naltirish zarur.

Bank tizimi samaradorligini oshirishda aholining moliyaviy madaniyati va savodxonligi ham muhim omil hisoblanadi. Xorijiy davlatlarda bank xizmatlaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish bo'yicha keng qamrovli dasturlar amalga oshiriladi. Masalan, AQSh va Yevropa mamlakatlarida maktab va oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy savodxonlik bo'yicha maxsus kurslar joriy qilingan. Natijada yosh avlod moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, shaxsiy byudjetni rejalashtirish va bank xizmatlarini samarali qo'llash ko'nikmalarini egallamoqda. O'zbekistonda ham aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rilmoqda, biroq bu yo'nalishda xalqaro tajribani kengroq o'rganish va amaliyotga tatbiq etish zarur.

Xorijiy tajribalardan kelib chiqib, bank tizimini takomillashtirishda korrupsiyaga qarshi kurashish va shaffoflikni oshirish ham alohida o'rin tutadi. Jahon amaliyotida banklarning faoliyatini ochiq e'lon qilish, moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida tayyorlash va jamoatchilikka taqdim etish majburiy hisoblanadi. Bu esa mijozlar va investorlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda shaffoflikni oshirish, xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish bo'yicha qadamlar tashlanmoqda. Biroq ushbu jarayonni jadallashtirish va xorijiy tajribalarni kengroq o'zlashtirish zarur.

Shunday qilib, ilg'or xorijiy davlatlar bank tizimida qo'llanilayotgan mexanizmlar va amaliyotlarni o'rganish O'zbekiston uchun katta nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Bu jarayonda o'ziga xos milliy sharoit, iqtisodiy rivojlanish darajasi va ijtimoiy muhitni hisobga olish muhimdir. Xorijiy tajribani bevosita ko'chirib olish emas, balki ularning eng samarali elementlarini milliy tizimga uyg'unlashtirish bank tizimini takomillashtirishning asosiy yo'nalishi bo'lishi kerak.

Takliflar

O‘zbekiston bank tizimini takomillashtirishda ilg‘or xorijiy davlatlar tajribasini o‘rganish va moslashtirish asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, bank tizimida raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirish lozim. Bu borada mobil ilovalar, internet-banking, elektron hamyonlar, masofaviy kreditlash va “raqamli identifikatsiya” tizimlarini keng joriy etish orqali mijozlarga qulaylik yaratish va moliyaviy xizmatlarning qamrovini oshirish mumkin.

Ikkinchidan, risklarni boshqarish mexanizmlarini xalqaro standartlarga moslashtirish talab etiladi. Kredit, likvidlik va operatsion risklarni samarali tahlil qilish hamda boshqarish orqali banklar barqarorligini mustahkamlash mumkin.

Uchinchidan, banklar kapitallashuv darajasini oshirish, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash va investitsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlashga alohida e‘tibor qaratish lozim. Bu yo‘lda xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

To‘rtinchidan, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Chunki mijozlarning bilim va ko‘nikmalari qanchalik yuqori bo‘lsa, bank xizmatlaridan foydalanish samaradorligi shunchalik oshadi.

Beshinchidan, bank tizimida shaffoflik va hisobdorlikni kuchaytirish zarur. Xalqaro amaliyotga muvofiq ravishda ochiq moliyaviy hisobotlar yuritish, xalqaro audit standartlarini joriy etish va korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlarini kuchaytirish banklarning ishonchliligini oshiradi.

Oltinchidan, islomiy moliya tajribasini o‘rganish va milliy sharoitga moslashtirish orqali bank xizmatlari turlarini kengaytirish mumkin. Bu nafaqat xizmatlarni diversifikatsiya qiladi, balki keng iste‘molchilar qatlamini qamrab olish imkonini beradi.

Yettinchidan, xalqaro tajribada qo‘llanilayotgan “yashil moliya” va barqaror rivojlanishga xizmat qiluvchi kreditlash mexanizmlarini bosqichma-bosqich tatbiq etish lozim. Bu ekologik toza va ijtimoiy jihatdan muhim loyihalarning moliyalashtirilishiga xizmat qiladi.

Sakkizinchidan, regulyator organlar faoliyatini takomillashtirish, banklar ustidan nazoratni xalqaro talablarga muvofiq kuchaytirish va shu bilan birga ularning mustaqil faoliyat yuritishiga sharoit yaratish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomalari. – Toshkent, 2017–2023 yy.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. “2020–2025 yillarda bank tizimini isloh qilish strategiyasi”. – Toshkent, 2020.

3. Karimov I. A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – Toshkent: O‘zbekiston, 1997.
4. G‘aniev B. Bank ishi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019.
5. Abdullaeva M. Bank tizimini modernizatsiyalashda raqamli texnologiyalar. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2021.
6. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. – Pearson, 2018.
7. Rose P. S., Hudgins S. C. Bank Management & Financial Services. – McGraw-Hill Education, 2019.
8. International Monetary Fund (IMF). Global Financial Stability Report. – Washington, D.C., 2022.
9. World Bank. Financial Sector Assessment: A Handbook. – Washington, D.C., 2020.
10. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International Regulatory Framework for Banks. – Bank for International Settlements, 2017.